

Fafiński, Łukasz Paweł

"Kollaboration in Nordosteuropa. Erscheinungsformen und Deutungen im. 20. Jahrhundert", hrsg. von Joachim Tauber, Wiesbaden 2006 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4, 568-569

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

***Kollaboration in Nordosteuropa. Erscheinungsformen und Deutungen im 20. Jahrhundert*, hrsg. von Joachim Tauber, Veröffentlichungen des Nordost-Institut, Bd. 1, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2006, ss. 480.**

W północno-wschodniej Europie problem kolaboracji zawsze wiązał się ze skomplikowanym kontekstem etniczno-społecznym, narodową tożsamością oraz narosłymi przez wieki uprzedzeniami. Tradycyjnie większość form kolaboracji przyjęto traktować w tym rejonie Europy jako zdradę narodową. Jednak na omawianym obszarze trudno jest jasno sprecyzować, co było przejawem *stricto* pojętej kolaboracji. Egzystowały tu obok siebie różne nacje i mniejszości, w oczach których pewne zachowania nie nosiły jeszcze znamion zdrady. Przed badaczami stanął zatem niełatwy problem, by właściwie zbadać, a także zinterpretować przejawy współpracy z okupantem na tych terenach. Książka *Kollaboration in Nordosteuropa*, pod redakcją Joachima Taubera, może służyć pomocą w zrozumieniu niektórych mechanizmów tej współpracy; zawarto tu także interesujące hipotezy interpretacyjne.

Publikacja ukazała się nakładem wydawnictwa Harrassowitz Verlag i została przygotowana przez Nordost-Institut w Lüneburgu. Pomieszczono tu dwadzieścia dziewięć artykułów, które podzielono na dwa główne działy. W pierwszym (Grundlagen) trzy artykuły wprowadzają do problematyki kolaboracji na obszarze Europy północno-wschodniej. Są to: *Kollaboration: Sachverhalt und Begriff. Methodische Überlegungen auf der Grundlage vergleichender Forschungen zur Okkupationspolitik der Achsenmächte im Zweiten Weltkrieg* Wenera Röhra, *Formen nationalsozialistischer Besatzungspolitik im Zweiten Weltkrieg* Gerharda Hirschfelda oraz *Fremdherrschaft und nationale Loyalität: Das Fremdherrschaftskonzept in der politischen Sprache Deutschlands der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts* Christiana Kollera. Wydaje się jednak, że zaprezentowany obraz nie jest pełny, ponieważ zamieszczone teksty dotyczą li tylko niemieckiego punktu widzenia na problem kolaboracji i brak w nich przedstawienia stanu badań w innych krajach regionu. Drugi dział (Fallstudien) zawiera problemowe omówienia przykładów kolaboracji na terenie Łotwy, Litwy, Polski, Rosji i ZSRR oraz Czechosłowacji. Szczególny nacisk położono na kwestię polską i rosyjską. Pomimo że zawarte w pracy artykuły dotyczą całego XX stulecia, znacznie szerzej potraktowano okres II wojny światowej jako czas szczególnie jaskrawych przejawów kolaboracji, które jednocześnie są najtrudniejsze do zinterpretowania. Tylko jeden artykuł w całej pracy dotyczy okresu powojennego – napisał go Leonidas Donskis, *Loyalty, Dissent, and Betrayal in the Liberal-Nationalistic Moral Imagination: A Lithuanian Perspective*. Wydaje się, że jest to jednak zbyt zawężone spojrzenie na ten problem w owym okresie.

W projekcie wzięli udział naukowcy z Niemiec, Polski, Rosji, Litwy, Wielkiej Brytanii oraz USA. Artykuły opublikowane są w językach niemieckim i angielskim. Na pochwałę zasługuje szeroki zakres problematyki badawczej – od przedstawienia postaw Niemców odeskich po rewolucji bolszewickiej w Rosji aż po społeczno-lingwistyczną analizę pojęcia kolaboracja we współczesnym języku polskim. Chociaż część artykułów dotyczy okresu przed II wojną światową oraz postaw powojennej emigracji, to wyraźnie stanowią one tylko tło dla problematyki lat czterdziestych ubiegłego wieku. Autorzy starają się wytłumaczyć źródła i korzenie przynajmniej niektórych przykładów współpracy z okupantem.

Interesująca jest praca litewskiego historyka Egidijusa Aleksandraviciusa na temat litewskiej kolaboracji z Niemcami i Rosją Sowiecką pt. *Lithuanian collaboration with the Nazis and the Soviets*. Autor wskazuje tu na przyczyny postaw Litwinów w okresie II wojny światowej, odnosząc się do szerokiego kontekstu historycznego i kulturowego, w tym archetypu Konrada Wallenroda

czy prac Czesława Miłosza. Wskazuje na konieczność analizowania problemu kolaboracji w odniesieniu do kultury i wspomnianej etniczno-społecznej struktury danego obszaru.

Prace litewskich autorów są dla polskiego badacza o tyle interesujące, że przedstawiają punkt widzenia naszych najbliższych sąsiadów. I choć obecne są w nim jeszcze elementy nacjonalistyczne, które przysłaniają trzeźwy osąd historyczny, to polscy historycy powinni się z nim zapoznać w celu pogłębienia dialogu polsko-litewskiego.

Niestety, trzeba tu dodać, zabrakło szerszego opracowania problematyki łotewskiej i czeskiej. Została ona tylko zasygnalizowana w ogólnym, środkowoeuropejskim kontekście, podczas gdy niezbędne jest szersze zbadanie tego problemu. Co więcej, w pracy pomieszczono jeden artykuł o prześladowaniu Żydów na Łotwie (Kathrin Reichelt, *Kollaboration: Zwei Beispiele aus der Judenverfolgung in Lettland 1941–1944*), warto by zająć się jednak choćby problemem łotewskich ochotników w oddziałach SS. Polityczna kolaboracja na terenie Protektoratu Czech i Moraw doznała się już wielu opracowań, podczas gdy w omawianej publikacji powinno się raczej znaleźć opracowanie analizy postaw miejscowej ludności wobec okupanta (Detlef Brandes, *Politische Kollaboration im Protektorat Böhmen und Mähren*). Wśród polskich autorów znaleźli się: Jerzy Kochanowski, który napisał tekst zatytułowany *Selbst mit dem Teufel, Hauptsache in ein freies Polen. War während des Zweiten Weltkriegs ein gemeinsames Vorgehen von Polen und Deutschen gegen die UdSSR denkbar?*, Jerzy W. Borejsza – *Einige Anmerkungen zum Gebrauch des Begriffs Kollaboration in der heutigen polnischen Sprache*, Piotr Madajczyk – *Bedeutung und Nutzen des Begriffs Kollaboration für Forschungen über die Zeitgeschichte Polens*, Tomasz Szarota – *Kollaboration mit deutschen und sowjetischen Besatzern aus polnischer Sicht – damals, gestern und heute* oraz Włodzimierz Borodziej – *Zur Debatte um Kollaboration in Polen im Zweiten Weltkrieg*.

Problem kolaboracji był już wielokrotnie podejmowany. Na przykład podczas sesji pt. „Kolaboracja” w Instytucie Historii PAN w Warszawie prof. Stanisław Salmonowicz wyszczególnił aż dziesięć grup terytoriów, w których sytuacja w czasie wojny była na tyle odmienna ze względu na politykę niemiecką, że to, co mogło być kolaboracją w Warszawie, nie mogło nią być np. w Poznaniu. Według prof. Tomasza Szaroty osób współpracujących z władzami okupacyjnymi nie nazywano kolaborantami, ale np. „zaprzańcami”, „zdrajcami”, „kanaliami”. W znaczeniu funkcjonującym obecnie, słowem kolaboracja posłużono się po raz pierwszy w październiku 1940 r. na spotkaniu marszałka Petena z Hitlerem we Francji. Omawiana książka ta jest zatem kolejnym głosem w dyskusji, szkoda, że teksty te nie zostały opublikowane również w języku polskim.

Publikację przygotowano na wysokim poziomie naukowym. Większość artykułów opatrzona jest bogatym aparatem naukowym. Na zakończenie pracy zamieszczono noty o autorach (w języku niemieckim) oraz indeks nazwisk. Wydaje się niemal konieczne, by publikację tę przybliżyć polskiemu czytelnikowi, stąd postulat, by wydać ją w języku polskim, być może poszerzoną we współpracy z Nordost-Institut o wspomniane wyżej zagadnienia, które nie znalazły tu szerszego omówienia.

Lukasz P. Fafiński